

عفو و صفح در کتاب و سنت

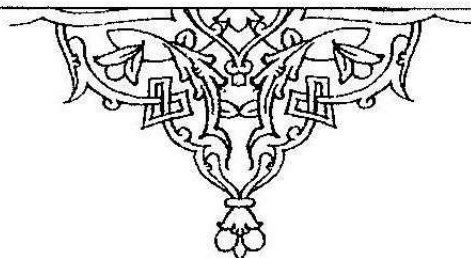
﴿ بخشش و گذشت در مکتب قرآن ﴾

زهره حاج شیخ علی زهرائی

کارشناس ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج

دکتر محمدعلی لسانی فشارکی

عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج

- سرشناسه : حاج شیخ علی زهرای، زهرا، ۱۳۴۰ -
عنوان و نام پدیدآور: عفو و صفح در کتاب و سنت: بخشش و گذشت در مکتب قرآن/
زهرا حاج شیخ علی زهرای، محمدعلی لسانی فشارکی.
مشخصات نشر : تهران: انتشارات ۱۱۴ [صد و چهارده]، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری : ۱۷۳ ص.
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۸۳۱۸-۵-۲
وضعیت فهرست نویسی : فیبا
موضوع : گذشت -- جنبه‌های قرآنی
موضوع : Forgiveness -- Quranic teaching
موضوع : گذشت -- احادیث
موضوع : Forgiveness--Hadiths
موضوع : گذشت -- جنبه‌های مذهبی
موضوع : Forgiveness -- Religious aspects
شناسه افزوده : لسانی، محمدعلی، ۱۳۳۲ -
رده بندی کنگره : ۱۳۹۶ ح ۴ گ / BP۱۰۴
رده بندی دیویی : ۲۹۷/۵۹
شماره کتابشناسی ملی : ۴۶۱۱۱.۱

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

نشر ۱۱۴

عنوان کتاب: عفو و صفح در کتاب و سنت
پدیدآورنده: زهرا حاج شیخ علی زهرای، محمدعلی لسانی فشارکی
ناشر: صد و چهارده
با همکاری فنی: مؤسسه فرهنگی هنری کانون: ریج زبان قرآن
صفحه‌آرایی: منصوبه شرکت توسلی
طراح جلد: حمید کارگری
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
قیمت: ۱۷۰۰۰ تومان
نوبت چاپ: اول - تابستان ۱۳۹۶
تعداد صفحه و قطع: ۱۷۳ صفحه - وزیری
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۸۳۱۸-۵-۲

فهرست مطالب

۴	مقدمه
۸	۱. فصل اول: مفهوم شناسی عفو و صفح
۹	۱-۱. مفهوم شناسی عفو
۱۵	۲-۱. مفهوم شناسی صفح
۱۹	۱-۱. کاربرد توأمان عفو و صفح با یکدیگر در قرآن کریم
۲۰	۱-۲. از گناهان عفو و صفح
۲۵	۵-۱. واژه متقابل عفو و صفح (انتقام)
۲۵	۶-۱. زمینه بیان موضوع عفو و صفح در قرآن کریم
۲۷	۲. فصل دوم: ارزش و جایگاه عفو و صفح
۲۸	۱-۲. عفو و صفح زمینه برپا شدن از شران و رحمت و محبت الهی
۳۳	۲-۲. عفو و صفح زمینه تقرب به اسماء و اوصاف الهی
۳۵	۳-۲. تعبیر والای قرآن از اجر عفو و صفح
۴۰	۴-۲. عفو و صفح تأسی به پیامبر رحمت
۴۳	۵-۲. عفو و صفح یکی از مهم‌ترین فضیلت‌های اخلاقی
۵۶	۳. فصل سوم: عفو و صفح ممدوح و مذموم
۵۷	۱-۳. عفو و صفح ممدوح
۸۷	۲-۳. عفو و صفح مذموم
۱۱۷	۴. فصل چهارم: آثار و دستاوردهای عفو و صفح
۱۱۸	۱-۴. آثار فردی
۱۳۹	۲-۴. آثار اجتماعی
۱۶۴	فهرست منابع و مآخذ

مقدمه

قرآن کریم که دارای قاین متین حیات بشر و حرکت انسان در صراط مستقیم تا رسیدن به کمال انسانیت و قرب بهی است شامل تمام دستورات فردی و اجتماعی، اخلاقی و اعتقادی و... بوده و به صورت آنکار ظاهر و گاه به صورت باطنی و پنهان مسائل اخلاقی را مطرح نموده است. یکی از مسائل اخلاقی قرآن عفو و صفح می باشد عفو و بخشش از برترین صفات خداوند و یک رحمت الهی است و خداوند خود را با صفت «عَفُو» در قرآن کریم معرفی نموده و مکرر بر این صفت عفو و گذشت تأکید کرده است و از صاحبان حق خواسته بر خلاف حق و به حق خویش از باب انسانیت از خطا و اشتباه دیگران بگذرند. قرآن در سی و چهار موضع به صورت بخشش و گذشت در قالب کلمات عفو و صفح سخن گفته است که تعدادی در مورد عفو الهی از گناه بندگان و تعدادی درباره عفو بندگان نسبت به یکدیگر می باشد. البته همان جاهایی که خداوند از عفو خویش نسبت به گناه بندگان سخن می گوید در واقع الگو، راهنمایی و یادآوری است برای جواز عفو از اشتباه خطا کار در بین بندگان، و قرآن از این طریق، راههای جلب مغفرت الهی را به بندگان می آموزد مانند این که می فرماید:

«وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (نور: ۲۲) قرآن در این

آیه با لحنی محبت آمیز از مردم می خواهد تا همدیگر را ببخشند و از خطای هم در

گذرند تا مورد مغفرت الهی قرار گیرند این آیه علل و عوامل جذب رحمت الهی را عفو و گذشت کریمانه اشخاص نسبت به خطا و اشتباه یکدیگر می داند و نیز در آیه:

«وَ إِنْ تَعْفُوا وَ تَصْفَحُوا وَ تَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (تغابن: ۱۴) خداوند شرط رحمت و غفران خود را در گرو عفو و گذشت و چشم پوشی از خطای افراد خانواده می داند. و در آیه: «تَعْفُوا عَنْ سُوءِ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا قَدِيرًا» (نساء: ۱۴۹) خداوند انسان را به صفت عفو و قدرت و ویش توجه داده و از مردم می خواهد تا آنان نیز با وجود داشتن قدرت بر انتقام، از خطا و اشتباه همدیگر بگذرند زیرا عفو خداوند در گرو عفو بندگان نسبت به هم است. همان گه، که خداوند نیز در عین داشتن قدرت خطا کاران را می بخشد. و نیز آیه:

«وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَ يَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ» (شوری: ۲۵) قرآن به ما می آموزد که یکی از راه های گذشت از خطا کار، پشیمانی و عذر خواهی مجرم است. و نیز می فرماید:

«فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ» (شوری: ۴۰) خداوند خود اجر کسی را که به جای انتقام فرد خطا کار را عفو کرده و با این کار در صدد اصلاح او بر می آید را تضمین و بر عهده گرفته است این راه نه تنها گذشت و بخشش را آموزش می دهد بلکه راه های جذب و جلب مغفرت الهی را نیز نشان می دهد.

حضرت پیامبر اکرم (ص) که آسوه حسنه در مکارم اخلاق بوده و الگوی همیشگی انسان ها در صفت عفو و صفح هستند به فرمان خداوند که فرمود «فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ» (حجر: ۸۵) و نیز «خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ» (اعراف: ۱۹۹) همواره عمل نموده و امت خویش را به عفو همراه با نرم خوئی، محبت و حسن خلق سفارش کرده اند.

ایشان می فرمایند: «تَصِلُ مِنْ قَطْعِكَ وَتُعْطَى مِنْ حَرْمِكَ وَتَعْفُو عَنْ ظَلَمِكَ» (کافی، ج ۲، ص ۱۰۷)

کسی که به تو ظلم کرده را نیز عفو کن چون در عفو لذتی است که در انتقام نیست.

اولیای الهی هم که واجد مکارم اخلاقی بوده اند مأموریت دارند که پیروان خویش را با صفات عالی انسانی تربیت نموده و کرامت های اخلاقی را که معیار انسان برتر است را در نهادشان پرورش داده و مؤمنان خطا کار را از یأس و ناامیدی نجات دهند تا آنجا که امیرمؤمنان حضرت علی (ع) فرمودند: «الْعَفْوُ تَاجُ الْمَكَارِمِ» (غررالحکم و دررالکلم، ص ۳۶) عفو و گذشت رأس و زینت فضائل اخلاقی است این تعبیر بیان گر آن است که عفو و گذشت جایگاه والایی در مکارم اخلاقی داشته و از صفات پسندیده بوده و در مکاتبات اخلاقی هم مورد ستایش قرار گرفته است. به رغم آنکه در مجموعه فضائل اخلاقی مواردی صدر نشین بوده ولی می توان گفت حدود و ثغور آن تا حدود زیادی ناشناخته ماند است. روشش حاضر که در مورد عفو و صفح در کتاب و سنت است، از نوع نظری بوده و عمده مدالعات آن کتابخانه ای و به شیوه فیش برداری و مطابق روش تحقیق موضوعی در سرآغاز، بریم صورت گرفته و سپس توسط منابع تفسیری و حدیثی مورد مطالعه گرفته است. مسأله این تحقیق عبارت از بازشناسی موارد عفو و صفح و کشف و ارائه دقایق و ظرایف بیان قرآن کریم و کلام اهل بیت (ع) در ارتباط با بخشش و گذشت (عفو و صفح) می باشد. عمیت و ضرورت پرداختن به این موضوع از یک سوی، دارای جایگاه والا و کم نظیر در مجموعه فضائل اخلاقی بوده و مورد توجه و عنایت در مکتب اسلام است و از سوی دیگر، در جهت آشنایی دادن به عموم مسلمانان، در این زمینه می باشد. این تحقیق سعی دارد ضمن بیان ارزش و جایگاه عفو و صفح که زمینه غفران، رحمت و محبت الهی و تقرب به اسماء و اوصاف الهی است و می تواند بیان گر تاسی به سنت و سیره نبوی باشد، به انواع راه کارهای عفو و صفح ممدوح که منجر به اصلاح، هدایت، تربیت و جبران خطا در افراد می شود، پرداخته و از عفو و صفح مذموم که گاه موجب جسارت و طغیان مجرم می شود سخن می گوید و به آثار و دستاوردهای عفو و صفح در زندگی فردی به باورمندی به آخرت و غفران الهی و در زندگی اجتماعی به اصلاح و تربیت جامعه و گرایش افراد به اسلام می پردازد. و در

آخر طبق این آیه قرآن که می فرماید:

«لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وَسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَ عَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ

أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَ لَا نَحْمِلُ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتُهُ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا رَبَّنَا وَ لَا تُحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَ اغْفُ عَنَّا وَ اغْفِرْ لَنَا وَ ارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ»

می‌گوییم خدایا آنچه گردآوری شده در حدّ وسع ماست نه آنچه حق مطلب است خطا و اشتباه و فراموشی ما را به لطف خود بپوشان و بر ما خرده مگیر. ما به ضعف خود اعتراف می‌کنیم (لاطاقة لنا) به عظمت گواهی می‌دهیم (انت مولانا) و عفو گناهان و بحو آثار و عقاب آن (واعف عنا) و مغفرت و محو آثار گناه از روح (واغفرلنا) و بهره‌گیری از رحمتت (وارحمننا) و پیروزی بر کفار (فانصرنا) را طلب می‌کنیم. و بنا به فرمایش امام رضا (ع) که فرمودند: من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق و نظر به این که قدردانی و سپاسگزاری، برگشت به شکر خالق و مسبب الاسباب است از استاد ارجمند جناب آقای دکتر لسانی فشارکی که با حوصله و دقت و دلسوزی راهنمای من بودند؛ و نیز سرکار حنم دکر اله رسول که با محبت و صبر فراوان مشاورم بودند، تشکر و سپاسگزاری می‌نمایم